

Tomáš Halik

JE LI CRKVA VJERNA MODERNOM ČOVJEKU?*

Svečane uvodne riječi koncilske konstitucije *Gaudium et spes* (“*Radost i nada*, žalost i tjeskoba ljudi našeg vremena... jesu radost i nada, žalost i tjeskoba Kristovih učenika”) zvuče gotovo poput bračnih obećanja: Modernim ljudima Crkva obećava ljubav, pažnju i vjernost u dobru i u zlu. Je li Crkva ostala vjerna svojim obećanjima? Može li danas čiste savjesti slaviti “zlatni pir” s modernim društvom? Čini mi se da su u odnosu Crkve s ljudima našega vremena preživjele još mnoge napetosti i nesporazumi. Možda bi tu upravo teolozi trebali imati ulogu bračnih savjetnika. Drugi vatikanski koncil doprinio je prelasku s “katolicizma na katolicitet”, egzodusu iz “katolicizma” kao kontra-kulture nasuprot modernoj kulturi. (Pod “katolicizmom” ovdje mislim na onaj relativno čvrsto formirani i strogo strukturirani tip sociokulturnog okruženja, u kojem institucionalno-doktrinarna cjelina predstavlja kršćanstvo i koje se suprotstavlja utjecaju protestantizma i moderne kulture. S “katolicitetom” označavam onu karakterističnu crtu otvorenosti i univerzalnosti Crkve, koja se doduše može definitivno ispuniti tek u eshatološkom obzoru, za koju se međutim mora u svakom momentu crkvene povijesti boriti protiv iskušenja ekskluzivnosti sektaštva i nekomunikativnosti.)

Ono u čemu danas vidim najvažniju zadaću Crkve jest s jedne strane jačanje “Abrahamovske ekumene” (uključujući odnos prema islamu), a s druge strane traženje poveznica sa sekularnim društvom Zapada – s perspektivom određenog posredovanja između tih svjetova, među kojima uzajamno nerazumijevanje ne samo da raste, nego može doći i do eksplozije koja ugrožava sav svijet. Druga dimenzija katoliciteta njegov je odnos prema onim “nesvrstanim”. Vjerujem da bi Crkva trebala

---

* Tekst češkog filozofa, teologa i sociologa Tomáša Halika, objavljen je u časopisu: *Euangel. Magazin für missionarische Pastoral* 3/2013. pod naslovom: *Ist die Kirche dem modernen Menschen true?* S njemačkog jezika preveo Miro Jelečević.

učiti bolje komunicirati s onima koji se ne mogu ili ne žele sasvim identificirati s njezinim trenutnim strukturama (time se misli na područje institucije, nauka i prakse), koji ipak usprkos tome ne stoje na potpuno drugoj obali.

Borba za katolicitet Crkve također je borba za njezinu otvorenost i njezino razumijevanje za one “koji ne idu s nama” – od “loših katolika” u predvorjima crkvene prakse preko “disidenata” s desna i s lijeva, preko onih koje je teško svrstati, stalnih religioznih tragalaca, preko nikodema koji dolaze samo noću, sve do “anonimnih kršćana” i “simpatizera” – one koji sami sebe ne nazivaju kršćanima, a kojima se svakako ne može osporiti jedna “sjemenka Logosa”, koje su prema staroj tradiciji Crkve posijane u srca svih ljudi koji iskreno tragaju za istinom. Temeljna razlika danas nije između “vjernika” i “nevjernika” (ili onih koji sami sebe smatraju vjernicima ili nevjernicima), nego između “dwellers” (“udomaćenih”) i “seekers” (“tragalaca”). To je dodatni razlog za reviziju “paradigme sekulariziranja” – ne opada broj vjernika, nego broj “dwellersa”. Brojevi se smanjuju u oba tabora, dok se povećava broj “tragalaca”. To ima bitno značenje za dušobrižništvo. Dosad je ono bilo uređeno samo prema “dwellersima”.

Budućnost Crkve ovisi o tome u kolikoj će mjeri ona uspjeti osloviti “seekerse”. Ako Crkva ne treba postati sekta, ona se ne može brinuti samo za “potpuno integrirane”, nego bitrebala otvoriti prostor i za one koji još u potpunosti ne dijele vjeru Crkve, koji ljubomorno čuvaju “svoga vlastitog boga” i zadržavaju distancu prema “organiziranoj religiji”. Treba li Crkva biti samo topli dom za “dwellerse” ili ona može biti i otvoreni prostor za »seekerse«? Može li njezina *solidarnost* s ljudima našega vremena, obećana u uvodnoj rečenici konstitucije *Gaudium et spes*, značiti da ona neće samo “plakati s uplakanima i radovati se s radosnima”, nego želi također tražiti s tražiteljima. Sigurno je legitimno i važno da Crkva nastoji oko održavanja kontinuiteta tradicije, oko oživljavanja “čvrste jezgre” i oko klasičnog misijskog rada. Ako bi izgubila svoj stoljećima oblikovani identitet ili ga razvodnila do neprepoznatljivosti, ne bi uostalom imala ništa ponuditi upravo ljudima na rubu i “iza zidova”. Ipak danas više nisu dostatni svi oblici dušobrižništva, koji su se stoljećima održali.

Da bi Crkva ostala Crkva i da ne bi postala sekta, mora poput Saturna sačuvati svoje “vanjske prstene”. Uostalom rječit simbol za to je vatikanska crkva sv. Petra, koju – ako se

ispravno razumije nakana arhitekta – ne čine samo nutarnji crkveni prostor, nego i otvorena kolonada. Ona uokviruje trg kojim svakodnevno struje rijeke ljudi. Ti ljudi uglavnom uopće nisu svjesni da se istodobno nalaze vani i “unutra”.

Možda je toj otvorenosti pomogao razvoj ekleziologije – nauka o Crkvi – u kojoj se danas očito prelazi od metafore Crkve kao mističnog Tijela Kristova (koja je bila uzor za vrijeme Pija XII.) k metafori “Crkve kao ikone Trojstva” – kojom se rado koristio Ivan Pavao II. Drukčije od shvaćanja Joakima iz Fiore (i njegovih bezbrojnih sljedbenika), naime nastojanja da se Trojstvo projicira u povijest u formi triju susljednih povijesnih epoha, ovdje se nudi trodimenzionalno shvaćanje pluralnosti Crkve. Kad meditiram nad tom slikom, čini mi se da Crkva doista ima tri forme – ona ih je vjerojatno uvijek imala i mora ih i ubuduće zadržati. U tome se mora naći mjesta i za one koji se brinu za “baštinu otaca”, kao i za one koji su zahvaćeni novošću života s Kristom i koji brane slobodu od zakona, koju je Sin donio. Ipak tada u tome mora vladati otvorenost kako bi mogao puhati Duh koji »puše kamo hoće«, koji prelazi sve granice i onima “unutra” ne dopušta da se pozivaju na to kako su jedina zakonita “djeca Abrahamova”, jer upravo djelovanjem Duha Bog Abrahamovu djecu može recimo oživjeti od kamenja. Koncil je očekivao plod saveza sa sekularnim humanizmom: široki polet katoličanstva na Zapadu. No, on je izostao. Moderna sjemeništa, crkve i samostani, izgrađeni u oduševljenom postkoncilskom očekivanju, nisu se napunili, nego su sve prazniji postajali i do tada postojeći. Crkva je dobila priliku da sebi posvijesti ono što je – prema vlastitom priznanju – dugo odbijala, naime da je ona odavno sastavni dio modernog društva.

Čak je i *religiozni fundamentalizam*, jedno od lica suvremenog kršćanstva, tipični moderni fenomen. Fundamentalizam se zaklinje na tradiciju, a u biti je antitradicionalan; predstavlja pokušaj da se zaustavi ona živa struja tradicije, ono strujanje Duha Svetoga preko krajolika povijesti te da se fiksira na jedan prošli oblik Crkve i teologije. Problem je u tome što taj oblik – predmoderni christianitas – danas više nije živ i očito nikad nije ni postojao u formi za kojom čeznu tradicionalisti: Riječ je više o idealu o kojem je sanjao romantizam u svojoj polemici protiv prosvjetiteljstva. Pa ipak Crkvi nisu donijeli nikakve koristi ni oni koji su moto Ivana XXIII. – *aggiornamento* – površno i iskrivljeno shvatili kao poziv na konformizam, na jeftino prilagođavanje

prevladavajućem mentalitetu kasne moderne. Sekularni svijet stalno je pitao kad će se Crkva konačno prilagoditi modernom vremenu, a ipak su oni koji su to pokušali, ostali gorko iznenađeni time da sekularni svijet uopće nije zainteresiran za neko sekularizirano kršćanstvo.

Moderni čovjek instinktivno osjeća da poslušna forma nekog “moderniziranog kršćanstva” nije u stanju stvarno obogatiti nečim moderni svijet; ona samo donosi sove u Atenu. Na početku povijesti evangelizacije stoji revolucionarna poruka apostola Pavla: Nastupa nova stvarnost koja će nadvladati sve dotadašnje granice među ljudima i ujediniti sve ljude. Više nije važno je li netko Židov ili poganin, muško ili žensko, bogat ili siromašan, rob ili slobodan čovjek: u Kristu smo novo stvorenje. Relativizirani su svi dotadašnji, na razlikama utemeljeni identiteti i izvjesnosti. Došao je onaj koji je srušio sve razdjelne zidove i u sebi sve pomirio. Ne smije se vraćati na staro, mora se živjeti ovaj novi život, unositi u život, u svijet ovu oslobađajuću snagu. U tom apelu ima nešto od vatre iskustva Duhova: Tu je novi jezik koji mogu razumjeti svi ljudi, preko granica kultura, naroda i religija. Nošeno tim apelom mlado je kršćanstvo prekoračilo granice židovstva i stupilo u svijet oblikovan helenističkom filozofijom i rimskom politikom.

Povijest Zapada ima mnogo toga zahvaliti ovom prvom rekontekstualiziranju kršćanstva, utjelovljenju kršćanske vjere u antičku kulturu i društvo. Ne treba ipak previdjeti drugu stranu te činjenice, naime onaj porez koji je kršćanstvo platilo za svoj kulturni i na koncu politički uspjeh u antičkom svijetu. Kršćanstvo je postupno razvilo veličanstvenu kulturu; no, je li se toliko udomaćilo u granicama i jeziku te kulture, da je prestalo biti snagom koja dokida sve granice i koja potresa ljude svih jezika?

Kršćanstvo se postupno pretvorilo u religiju – religiju u onom izvornom, rimskom smislu riječi religio, sistem simbola i obreda koji su izražavali identitet jednoga određenog društva i jačali njegov integritet. Postalo je religija uz druge religije, jezik uz mnoge druge. Evangelizaciju je zamijenila kristijanizacija, pokrštavanje – naponi da se daljnja područja (u kulturnom i duhovnom, iako i u geografskom i političkom smislu – katkad također “mačem i ognjem”) priključe već postojećem kulturno-političkom carstvu, christianitasu. Drugi vatikanski koncil često se označuje kao svršetak “konstantinizma”. Jednom sam ironično

komentirao jednu poznatu legendu, naime onu koja prikladno simbolizira početke “carskog kršćanstva” (christianitas), onu o snu cara Konstantina. Konstantin je u snu vidio križ i čuo riječi: “U ovom ćeš znaku pobijediti.” Ujutro je na zastave svoje vojske dao staviti križ i dobio je bitku. To me navelo na razmišljanje o tome kako bi izgledala povijest Europe i Crkve da je car protumačio san malo inteligentnije i ne tako površno. I mi danas stojimo pred križem kao pred dilemom. Hoće li križ za nas biti bojni barjak, nostalgично sjećanje na ona vremena u kojima je bio znak trijumfalizma i moći? Hoćemo li “novu evangelizaciju” shvatiti kao rekonkvistu, kao re-kristijaniziranje, “religioznu mobilizaciju”, nošene nostalgijom za izgubljenom civilizacijom, christianitasom?

Ili ćemo shvatiti kenotičko poslanje križa? Premda je bio jednak Bogu, Isus se odrekao svoje jednakosti, postavši ljudima jednak i uzevši lik sluge... Ako hoćemo nasljedovati Krista, moramo se odreći žudnje za privilegiranim položajem u ovom svijetu; svatko od nas mora “postati jednak ljudima”, mora ozbiljno shvatiti i prihvatiti solidarnost s ljudima našeg vremena prema kojima se Crkva obvezala lijepim uvodnim riječima koncilske konstitucije *Gaudium et spes*. Bez straha da ćemo se time izgubiti u mnoštvu i da će nam biti oduzet naš kršćanski identitet. Ono što će nas razlikovati od mnoštva ljudi oko nas (a ipak nas ujedno i povezati s onima s kojima mi sami ne bismo tražili nikakvu povezanost) neće biti križevi na zastavama, nego ona spremnost da “uzmemo lik sluge”. Usred civilizacije upravljene pretežito na materijalni uspjeh takvo usmjerenje života (kenosis, samoodricanje) predstavlja jedno jasno nekomforno stajalište; oni koji tako žive mogu biti i skrovita “sol zemlje” i očito “svjetlo svijeta”. Srećom nikada u povijesti kršćanstva nisu prestali pokušaji alternativa državnoj formi kršćanstva, pokušaji njezine unutarnje reforme – evangelizacije, ako hoćete. (Pojednostavljeno rečeno: Kristijaniziranje shvaćam kao težnju za ekspanzijom kršćanstva, za “obraćenje pogana”, evangelizaciju kao nastojanje oko “obraćenja kršćana”, oko udaljavanja od samopouzdanog “bivanja kršćani” prema poniznom “postajanju kršćani”.) Ako “nova evangelizacija Europe” stvarno treba biti nova, mora imati hrabrosti ponizno prihvatiti ovaj prastari, izvorni, evanđeoski oblik.

U kakvom trenutku povijesti kršćanstva živimo danas u Europi, kakvi su “znakovi vremena” i kako trebamo odgovoriti

na njih? Je li kršćanstvo još na početku svoje povijesti, kako je tvrdio Teilhard de Chardin, ili je na smrtnoj postelji, kao što su to neki pretkazivali – od Voltairea do nekih navjestitelja “novog ateizma”?

Kao odgovor moram ponuditi treću varijantu: Kršćanstvo u Europi proživljava već dugo trajnu “podnevnu” malaksalost, umor, krizu iz koje može izaći samo ako shvati da se nalazi na važnoj raskrsnici i mora se odlučiti za jedan od mogućih daljnjih putova. I ovdje plediram za jedan “treći put” između dva ekstrema: Ne vjerujem u put unatrag, nostalgiju tradicionalista, niti u neko “naprijed” u smislu konformizma određenim linijama modernosti. Ako dobro razumijem ono što “Duh Sveti (danas) govori crkvama”, onda se taj “zagovornik” (parakletos) zauzima za put u dubinu, za oslobođenje (kenosis) i sazrijevanje.

U daljnjem razmišljanju polazit ćemo od metafore nadahnute slikom koju je C. G. Jung primjenjivao za proces sazrijevanja ličnosti. Prema Jungu čovjekov život sliči danu. Njegova prva polovica, “prijepodne”, predstavlja prije svega zadaću izgradnje vanjskih struktura ličnosti, traženja vlastitog mjesta i vlastite društvene uloge u svijetu. Slijedi “podnevna kriza” – može biti bolest, bračna kriza, ekonomske teškoće, profesionalni neuspjeh, ili jednostavno bilo kakav zamor kada ljude prestaje radovati sve ono što ih je dotad ispunjavalo, i njima ovladava malaksalost, umor i depresija.

Prema Jungu ova kriza – kao i svaka druga – predstavlja ujedno novu šansu. U njoj postaje jasno što je sve čovjek u svojoj jednostranosti propustio iz vida, zanemario i podcijenio. Čovjek se nalazi na raskršću. “Prijepodne” je bio zaokupljen stvaranjem svoje karijere i gradnjom svoje kuće. “Popodne”, u drugoj polovici života, možemo to sigurno nastaviti i sve naše snage posvetiti učvršćivanju, poboljšanju i povećanju već postignutog. Može se pak i distancirati od toga te udariti putom “u dubinu”, izložiti se avanturi duhovnog sazrijevanja, što je svakako povezano s krizama, ispitivanjima i opasnostima. (Ako želiš biti savršen, idi, razdijeli sve što imaš i slijedi me, preporučio je Isus onom bogatom mladiću koji je u mnogome bio zadovoljan sa sobom – od malena je vršio sve zapovijedi – a ipak je osjećao da mu nešto nedostaje. Mladić je otišao žalostan od Isusa, jer je imao velik imetak i nije se mogao odvojiti od njega. A mi?)

Metafora, koju želim u daljnjem tekstu razvijati, glasi u najjednostavnijoj formi ovako: Povijest kršćanstva od početka

do praga modernizma bila je “prijepodne”, u kojem se razvijala institucionalna i doktrinarna strana. U konfrontaciji s modernom te su institucionalne i doktrinarne strukture bile izložene krizi i strastvenoj kritici. Pojavio se mnogoliki fenomen ateizma i agnosticizma, a kad je kršćanstvo donekle naučilo susretati te fenomene, pojavio se kudikamo teži protivnik, “apateizam”, gubitak interesa za religiju.

Suvremeni “povratak religiji”, ako se pod tom oznakom misli više emocionalna religioznost nekih “novih religioznih pokreta” i inflacija ezoterije, čini mi se da je prije komercijalna reakcija na odsutnost duhovne kulture, nego stvarno buđenje vjere iz podnevnog sna. Kršćanstvo nije usahlo, kako su očekivali teoretičari sekularizma i planirali ideolozi “znanstvenog ateizma”. Pa ipak bar u velikom dijelu Europe i u svijetu koji je bitno oblikovan europskom kulturom, kršćanstvo doživljava malaksalost, iscrpljenost, depresiju. Pati od nutarnjih razmirica između “tradicionalista” i »modernista«, koje po mom mišljenju povezuje zajednička zabluda – oba zavađena “tabora” razmišljaju u kategorijama “prijepodneva”: Njima je ponajprije stalo do institucionalnih struktura i do formi očitovanja vjere. Jedni se iscrpljuju u nastojanju da razvoj vrata natrag prije moderne, drugi vežu budućnost i nadu vjere pretežito uz reformu tih struktura. O vanjskim strukturama vjerojatno ne ovisi toliko.

Pred tim razmiricama oko sekundarnih stvari neprestance ponavljam: Rješenje nije naći niti put ulijevo ili udesno niti naprijed ili natrag, nego je rješenje na putu u dubinu. Pod tim putom u dubinu, u kojem vidim izlaz iz krize, nipošto ne mislim na nekakav pijetistički bijeg u “raj srca”, u vrtak privatne pobožnosti. Izlaz je u povezivanju nastojanja oko duhovne obnove s hrabrošću da se traži novi jezik teologije i navještaja te da se time jezgra kršćanske vjere izrazi u dijalogu s bitnim pitanjima današnjeg vremena. Inspirativni model za današnju Crkvu može biti ideal srednjovjekovnog univerziteta. Univerzitet kao zajedništvo poučavanja i učenja, življenja i moljenja učitelja i učenika, zajedništvo u kojem vlada sloboda uvjerenja, na vjeri zasnovanog, da je na putu k slobodi neminovna diskusija i da nauk mora proizići iz molitve i meditacije: “Contemplata aliis tradere” (“Plod kontemplacije predati drugima”). Samo tako Crkva može ostati vjerna modernom čovjeku.